

ENCICLOPEDIA IMAGINARIILOR DIN ROMÂNIA

IV

Imaginar religios

Această lucrare a fost sprijinită prin proiectul Ministerului Cercetării și Inovării CCCDI-UEFISCDI, număr proiect PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0326/49 PCCDI, în conformitate cu PNCDI III.

© 2020 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,

sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

Enciclopedia imaginariilor din România / Corin Braga (coord. general). – Iași: Polirom, 2020. – 5 vol.

ISBN 978-973-46-8183-9

Vol. 4: *Imaginar religios* / vol. coord. de Ioan Chirilă. – 2020. – Conține bibliografie. – Index. –

ISBN 978-973-46-8263-8

I. Braga, Corin (coord.)

II. Chirilă, Ioan (coord.)

7

Printed in ROMANIA

ENCICLOPEDIA IMAGINARIILOR DIN ROMÂNIA

CORIN BRAGA

(coordonator general)

IV

Imaginar religios

Volum coordonat de

IOAN CHIRILĂ

POLIROM
2020

Ars didactica christiana

József Marton

Introducere

Întrepătrunderea dintre Biserică și școală a caracterizat dezvoltarea intelectuală și spirituală a creștinilor și a devenit o vocație a creștinismului. Încreștinarea popoarelor din Europa sau dezvoltarea culturală a regiunilor devenite creștine este de neimaginat în lipsa activității evanghelizatoare a Bisericilor. Fiecare Biserică și-a îndeplinit vocația primară (spirituală), fără a neglija activitatea culturală, școala ajungând să fie considerată aproape o parte a exercițiului religios. Evanghelizării i-a urmat catehizarea, al cărei succes reclama însușirea științei de carte. Putem afirma că în toate regiunile Europei, așadar și în Transilvania, încetățenirea creștinismului a fost urmată de înființarea unor școli. Dispozițiile regilor laici și cele ale Bisericii (ale conciliilor) concordă în încurajarea rolului didactic al clerului. În Evul Mediu era obligatoriu ca fiecare *capitlu catedral*, înființat pe lângă o episcopie, să fondeze câte o școală. Aceste școli aveau în primul rând rolul de a educa clerul, însă din secolul al XV-lea poate fi identificată și educația laicilor. În cazul studenților din Transilvania, bazele pentru educația universitară erau oferite de școlile capitulare și de cele urbane. Din zonele în care funcționau mai multe școli au plecat cei mai numeroși studenți la universități. Comunitățile săsești, care dețineau multe școli, au avut întâietate și în ceea ce privește numărul de studenți (Tonk, 1979).

Începând cu perioada Reformei, sistemul școlar din Transilvania s-a dezvoltat într-un ritm mai rapid. Școlile au fost principalele beneficiare ale rivalităților confesionale din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Fiecare confesiune a încercat să fondeze și să consolideze școli care să-i susțină misiunea. Școlile săsești și maghiare au devenit protestante odată cu schimbarea credinței comunităților, dar au fost înființate și numeroase școli urbane și rurale noi. Protestanții au perpetuat tipul de școală al epocii anterioare, ba mai mult, și-au îmbunătățit gimnaziile umaniste din mediul urban prin predarea teologiei, dezvoltându-și astfel sistemul de colegii.

În secolul al XVIII-lea, odată cu cucerirea habsburgică, în Transilvania s-a dezvoltat puternic sistemul școlilor populare. Pentru Viena, școala reprezenta o chestiune religioasă și o rațiune de stat. Deși erau supervizate de stat, școlile au rămas în îngrijirea Bisericilor, care încurajau utilizarea unor noi metode didactice. Prin decretul său, împărăteasa Maria Tereza (1740-1780) a impus așa-numita „metodă normativă” (*methodus normalis*), elaborată de abatele benedictin Ignaz Johann Felbiger. Ea a decretat ca la Sibiu, Cluj, Oradea, Timișoara și în alte orașe să se înființeze școli-model (*scholae praeparatorum ad magisteria* – școli pentru cei care se pregătesc să devină dascăli) în care să se susțină

cursuri pentru învățători. Sistemul său educațional (*Ratio educationis*) a fost aplicat doar parțial în Transilvania, în locul acestui decret fiind aplicată *Norma Regia (Regulamentul Regal, 1781)*, care ținea cont și de particularitățile transilvănene. Decretele Habsburgilor referitoare la școală își propuneau ca fiecare copil să beneficieze de o „educație conformă statutului și confesiunii sale”. Edificarea noului sistem educațional în Transilvania a început în 1782, iar la finalul secolului existau deja școli primare catolice, protestante, greco-catolice și ortodoxe (Kosáry, 1988).

Sistemul școlar al luteranilor a fost cel mai bine articulat încă din Evul Mediu. Cea mai mare parte a școlilor lor datează din secolele XV-XVI. Acestea și-au păstrat caracterul confesional până în 1948. În secolul al XVII-lea, în școlile lor au fost deja introduse manualele lui Comenius. Școlile săsești au urmărit mereu modelul oferit de sistemul educațional din Germania. Pe lângă cele cinci gimnazii superioare (Sibiu, Mediaș, Sighișoara, Brașov și Bistrița), luteranii au susținut și 14 școli urbane (Mészáros, 1988).

Educația *romano-catolică* a fost dezvoltată de ordinele călugărești. Iezuiții și piariștii au determinat aspectul spiritual și cultural al unor întregi regiuni cu cele 10 gimnazii ale lor. *Reformații* au menținut și chiar au depășit vechiul nivel al școlilor lor, cele mai importante dintre cele nouă gimnazii pe care le-au susținut fiind cele de la Aiud, Cluj și Târgu Mureș. În epoca iluministă, *unitarienii* au avut două gimnazii la Cluj și la Turda. Școlile românești au cunoscut un avânt deosebit în timpul domniei Mariei Tereza, datorită gimnaziului *greco-catolic* înființat la Blaj în 1754. Prima școală greco-catolică organizată conform *Normei* a luat ființă la Blaj, în 1782. Gheorghe Șincai a fost desemnat director al școlii normale și inspector al școlilor greco-catolice. El a editat manualele pentru școlile primare în limba română în spiritul lui Felbiger.

Guberniul a inițiat dezvoltarea nivelului educației populare *ortodoxe* din Banatul Timișoarei în 1776. Conform propunerilor lui Felbiger, guberniul a decretat ca fiecare parohie ortodoxă să înființeze câte o școală populară în propria limbă națională. Sârbul Theodor Janković-Mirjewski și-a asumat rolul conducător în dezvoltarea școlilor ortodoxe din Banat, organizând în 1777 formarea învățătorilor ortodocși. Până în 1778 a redactat, pe baza modelului german, noi manuale școlare sârbești și românești. Datorită activității sale organizatorice, peste câțiva ani, în circumscripția sa școlară activau deja 293 de învățători ortodocși calificați, dintre care 83 predau în școli românești. Numărul școlilor populare ortodoxe române a crescut mai ales în timpul lui Iosif al II-lea (1765-1790). Cunoscutul oftalmolog Ioan Molnar-Piuariu, care a fost pentru o vreme învățător într-una dintre școlile regimentului I de grăniceri români, a înaintat guberniului o propunere de înființare a 40 de școli populare. Ioan Budai-Deleanu, angajatul Consiliului Militar de la Viena, a fost însărcinat în 1784 cu adaptarea cărții lui Felbiger pentru învățătorii români, cu textul bilingv, în germană și română (*Notwendiges Handbuch, 1785*). Prima școală normală ortodoxă română din Transilvania a fost înființată la Sibiu, la începutul anului 1786. Directorul său și inspectorul școlilor populare ortodoxe române a fost D. Eustatievici (Kosáry, 1988).

Merită să menționăm și numărul gimnaziilor din perioada iluministă, care s-au dovedit a fi motoarele educației din regiune : (1) *romano-catolici* : zece gimnazii, șapte gimnazii inferioare, adică 17 școli medii ; (2) *protestanți* : cinci colegii reformate, cinci colegii evanghelice, două gimnazii unitariene ; (3) *greco-catolici* : două gimnazii (Blaj, Năsăud) ; (4) *ortodocșii* aveau cinci școli, la Brașov, Săcele, Chiuești, Zărnești și Orăștie.

Sistemul școlilor confesionale s-a dezvoltat în continuare în secolul al XIX-lea. Deși ordinul *Organisations Entwurf*, emis în 1855, era un pas înainte din punct de vedere profesional datorită caracterului său modernizator, școlile confesionale s-au ferit să îl pună în aplicare din cauza intenției sale de a germaniza învățământul. Noua lege a școlilor, adoptată în 1868, poate fi considerată o piatră de hotar, deoarece păstra dreptul Bisericii de a fonda și de a întreține școli, însă favoriza înființarea și funcționarea școlilor de stat. La sfârșitul secolului a luat naștere un curent mai amplu de înființare de grădinițe. Înainte de 1850, în Transilvania funcționau 36 de grădinițe. Prima a fost înființată la Cluj în 1836. După 1868, statul a luat în grija sa dezvoltarea rețelei de grădinițe, însă nici Bisericile nu au rămas mai prejos. De exemplu, consistoriul de la Sibiu, din 1876, a decis înființarea de grădinițe în limba română, iar zece ani mai târziu, pe teritoriul mitropoliei funcționau deja 943 de grădinițe (grădini școlare) ortodoxe.

Putem demonstra și cu date statistice faptul că Bisericile istorice din Transilvania au făcut mari sacrificii pentru a-și întreține școlile. Conform datelor din lucrarea lui Onisifor Ghibu (1883-1972) (1915), în anul 1912 pe teritoriul Transilvaniei funcționau 5.399 de școli primare, dintre care 1.369 de școli de stat în limba maghiară, 311 comunale în limba maghiară, 165 comunale în limba română, 1.119 școli greco-catolice, 1.536 de școli ortodoxe, 476 de școli romano-catolice, 276 luterane, 501 reformate, 29 unitariene, 43 evreiești, 76 aparținând unor societăți comerciale. După 1919, majoritatea școlilor greco-catolice și ortodoxe au devenit școli de stat. Biserica Romano-Catolică și cea Protestantă și-au menținut instituțiile de învățământ până la desființarea acestora în 1948.

În cele ce urmează, se vor menționa școlile confesionale care au funcționat pe teritoriul Transilvaniei în Evul Mediu și în perioada de după Reformă, rezumând istoria școlii capitulare și a școlilor urbane și rurale. Anul dintre paranteze nu reprezintă întotdeauna momentul fondării școlii și poate fi pur și simplu anul primei atestări, cele mai multe școli datând dinaintea primei mențiuni documentare. Vom prezenta școlile din principalele orașe sau localități fondate și întreținute de Bisericile istorice (Ortodoxă, Romano-Catolică, Luterană, Reformată, Unitariană, Greco-Catolică) din perioada de după Reformă, insistând mai ales asupra marilor centre școlare urbane, până în anul 1948 – data secularizării școlilor confesionale. În cazul orașelor cu mai multe școli confesionale, ordinea prezentării urmează cronologia întemeierii. În felul acesta vom putea înțelege modalitatea în care învățătura creștină a fost transmisă în comunitățile creștine și pe altă cale decât cea a spațiului eclezial, prin intermediul acestor școli confesionale generându-se adevărate constelații de mentalități, ce au lăsat o amprentă importantă în mediile în care au activat. Școlile confesionale au fost centre de promovare și de răspândire a unui anumit tip de imagine ce s-a impregnat adânc în memoria colectivă, datorită instrumentarului didactic specific acestui mediu de formare intelectuală.

Școlile capitulare

Școala capitulară Sf. Gheorghe de la Cenad poate fi considerată prima instituție de învățământ de pe teritoriul României. Episcopul de Cenad, Sf. Gerard, a întemeiat-o în 1030. Primul „profesor” al școlii a fost Valter, iar colaboratorul său se numea Henric (Szent Gellért, 1999). Începând cu secolul al XIII-lea, sunt cunoscute numele tuturor

canonicilor-lectori care se ocupau de predarea în școală. Conform mărturiilor documentare, școala capitulară funcționa încă din anul 1402 (Mészáros, 1981 ; Békefi, 1910).

Prima informație sigură privitoare la *școala capitulară din Oradea* datează din 1374. Aceasta a fost în primul rând o instituție dedicată formării clerului, însă din secolul al XV-lea a fost deschisă și laicilor (Békefi, 1910). *Capitulul* a avut o perioadă de înflorire în timpul episcopatului lui Ioan Vitéz. Prelatul umanist a comandat *Tabelele de la Oradea (Tabulae Varadienses)*, care au fost utilizate timp de 200 de ani. Printre elevii școlii s-au numărat Péter Váradi, arhiepiscop de Kalocsa, Miklós Gerendi, episcop al Transilvaniei, umanistul Nicolaus Olahus, arhiepiscop de Esztergom, și mulți alții (Bunyitai, 1883 ; 1910).

Din anul 1496 datează o primă informație certă privind *școala capitulară de la Alba Iulia*, însă canonicul care se ocupa cu predarea (lector) apare încă din secolele XIII-XIV. Magistrul școlar (*rector scholae*) Stephanus este atestat în 1446 (Békefi, 1910). Școala capitulară a avut o perioadă de înflorire în secolele XV-XVI. În 1557, ea a fost transformată în școală protestantă (Bitay, 1930 ; 1936).

Școlile urbane și rurale

Școlile urbane și rurale au fost înființate în cadrul comunităților ecleziastice locale. În Europa articole conciliare și decrete regale obligau clerul să angajeze magiștri școlari. În Transilvania, începând cu secolele XIV-XV, au funcționat și alte instituții de învățământ sau au fost angajați magiștri școlari – pe lângă școlile capitulare și mănăstirești –, mai ales în orașe. Un număr mare de școli rurale au apărut la sfârșitul secolului al XV-lea, mai ales în parohiile săsești.

Școli urbane în Evul Mediu : Oradea (1347), Sebeș (1352), Baia Mare (1387), Brașov (1388), Bistrița (1388), Sibiu (sfârșitul secolului al XV-lea), Cluj (1405), Alba Iulia (1457), Turda (1469), Reghin (1483), Târgu Mureș (1495), Orăștie (1522), Hunedoara (1526), Satu Mare (1528), Timișoara (înainte de 1540), Arad (înainte de 1540), Lipova (înainte de 1540), Severin (înainte de 1540), Oradea (înainte de 1540) (Békefi, 1910).

Școli rurale în Evul Mediu : Jucu (1332), Baraolt (1332), Beriu (1334), Căstău (1334), Ojdula (1335), Șemlacu Mare (1379/80), Slimnic (1394), Teaca (1403), Șeica Mică (1414), Hetiur (1429), Hăghig (1429), Roșia (1429), Vilcele (1429), Cincu (1430), Ilienii (1443), Igrăș (1444), Turea (1446), Drighiu (1453), Dobra (în prezent în județul Satu Mare) (1456), Tileagd (1456), Prejmer (circa 1456), Someșeni (1466), Gilău (1466), Topircea (1478), Luduș (1480), Petrinzel (1486), Almașu (1488), Romos (1488), Apold (1488), Seliștadt (1488), Bruuiu (1488), Daneș (1488), Felmer (1488), Dacia (1488), Hălmeag (1488), Brădeni (1488), Hoghilag (1488), Homorod (în prezent în județul Brașov) (1488), Iacobeni (1488), Cața (1488), Criș (1488), Rupea (1488), Lovnic (1488), Pelisor (1488), Șomartin (1488), Meșendorf (1488), Cloașterf (1488), Mercheașa (1488), Merghindeal (1488), Șaroș de Târnavă (1488), Cincu (1488), Seleuș (1488), Nethus (1488), Prejmer (1488), Stejărișu (1488), Retiș (1488), Ruja (1488), Roandola (1488), Șaeș (1488), Fișer (1488), Nunești (1488), Daia (1488), Viscri (1488), Saschiz (1488), Laslea (1488), Ungra (1488), Movable (1488), Agnita (1488), Noiștadt (1488), Vulcan (1488),

Jibert (1488), Ațina (1488), Benești (1488), Dobârca (1488), Avrig (1488), Bradu (1488), Cașolți (1488), Hosman (1488), Hamba (1488), Marpod (1488), Apoldu de Sus (1488), Amnaș (1488), Petrești (1488), Șelimbăr (1488), Gârbova (1488), Uifalău (1488), Mierurea Sibiului (1488), Nocrich (1488), Vurpăr (1488), Archita (1488), Beia (1488), Drăgușeni (1488), Jimbor (1488), Tășnad (1494), Sânmartin (?) (1503), Bărbant (1506), Bod (1510), Colden (1510), Feldioara (în prezent în județul Brașov) (1510), Hălchiu (1510), Cristian (1510), Râșnov (1510), Hărman (1510), Măieruș (1510), Ghimbav (1510), Bratei (1516), Borumlaca (1516), Boz (1516), Ațel (1516), Agârbiciu (1516), Copșa Mică (1516), Șoala (1516), Sîntioana (1516), Bazna (1516), Băgaciu (1516), Criș (1516), Elciu (1516), Biertan (1526), Mintia (1528), Sântimbru (în prezent în județul Alba) (1529), Covășinț (1532), Turia (1536), Bodoc (1540), Sânsieni (1540), Păuca (1545) (Békefi, 1910).

Școlile din Țara Bârsei

Brașov

Reformatorul Johannes Honterus a avut o contribuție importantă la dezvoltarea învățământului din Brașov. Prin manualele care au ieșit din tipografia sa, a facilitat activitatea de predare din școlile transilvănene. La Brașov el a legat organizarea Bisericii Luterane de întemeierea de școli: în 1543, a transformat școala urbană existentă în gimnaziu luteran, pentru care a scris și un regulament școlar (Teutsch, 1888). Spiritul gimnaziului lui Honterus oferea deschidere către elevii români și maghiari de diferite confesiuni. *Gimnaziul Superior Honterus* și-a păstrat caracterul ecleziastic timp de 400 de ani, până în 1948 (Nussbächer, 1992).

Din a doua jumătate a anilor 1840, Biserica Luterană a întemeiat și a condus o *școală pedagogică* până în 1948 (Bajkó, 2006). Luteranii au întemeiat un *liceu industrial de fete* și un *liceu comercial de băieți*, care au funcționat până în 1948. Comunitatea evanghelică-luterană maghiară a avut între 1680 și 1849 un magistru școlar angajat la școala sa primară confesională (Binder, 1993).

Gimnaziul romano-catolic a fost întemeiat de iezuiți în anul 1700 și condus de același ordin până în 1773. Din acest an până în 1837, catolicii au rămas fără o școală secundară. În 1837, parohul Antal Kovács a reînființat gimnaziul romano-catolic. Profesorul greco-catolic Iacob Mureșan a avut un rol însemnat în organizarea școlii, al cărei director a fost până în 1872. Instituția de învățământ a funcționat în secolul XX ca liceu, până la etatizarea sa în 1948 (Fodor, 1992). În secolul al XVIII-lea, comunitatea romano-catolică avea trei *școli primare*: (1) școala trivială germană (în care se preda *trivium*-ul, adică primele trei dintre cele șapte arte liberale: gramatica, retorica și dialectica), întemeiată în 1750; (2) școala maghiară, înființată în 1760; (3) școala latină a iezuiților, înființată în 1717 (Miskolczy, 1914). Pentru formarea învățătorilor a fost organizată în 1777 *școala normală romano-catolică*.

Surorile franciscane de Mellersdorf au preluat în 1895 școala primară a parohiei, din ale cărei clase superioare au organizat *școala civilă de fete*. Între 1909 și 1915 au

susținut un *curs de menaj*. Surorile au condus în perioada interbelică o școală primară și o școală civilă cu patru clase (*gimnaziu* din 1929), care și-au încetat activitatea în 1948 (Bilinszky, 1925 ; Papp, 1992).

Școala primară ortodoxă din Șcheii Brașovului a fost întemeiată în 1497. Învățământul secundar ortodox a început să aibă o influență științifică și culturală consistentă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, prin intermediul liceului „Andrei Șaguna”. Între 1840 și 1850, la Brașov funcționau două *școli primare ortodoxe* în limba română, pe lângă cele două biserici (Sf. Nicolae și Sfânta Adormire) (Oltean, 1981). Protopopul Ioan Popazu a întemeiat „școala centrală” a celor două parohii în 1850. În 1860, aceasta a ajuns la rangul de gimnaziu superior. Recunoscând creșterea necesităților educaționale ale comunității, comitetul școlar ortodox a deschis o secție *reală* (cu patru clase) și una *comercială* (cu trei clase). Ambele secții funcționau în cadrul gimnaziului superior. În 1896, școala comercială s-a despărțit de gimnaziul superior. În anul școlar 1899, o comisie condusă de directorul Virgil Ovidiu a elaborat o programă pentru școala civilă, gimnaziul superior și școala reală care acorda prioritate materiilor umaniste. Predarea s-a ghidat după aceasta până în 1919. După 1920, școala reală și cea comercială au părăsit cadrul ecleziastic și au devenit școli de stat, sub denumirile „Dr. Ioan Meșotă” și „Andrei Bârseanu”. Și liceul însuși („Andrei Șaguna”) a intrat sub protecția statului, dar și-a păstrat caracterul confesional până în 1948. Liceul „Andrei Șaguna” a avut o contribuție însemnată la dezvoltarea științei și culturii românești. În cadrul acestuia au învățat sau au predat peste 40 de viitori membri ai Academiei Române : Gavriil Munteanu, Titu Maiorescu, Andrei Bârseanu, Ion Bogdan, Virgil Onițiu, Valeriu Braniște, Nicolae Teclu, Vasile Goldiș, Octavian Goga, Lucian Blaga, Gheorghe Dima, Ilarion Pușcariu, Gheorghe Bogdan-Duică, Ion Ursu, Gheorghe Popa-Lisseanu, Ioan-Aurel Pop etc. (Morus, 1992 ; Lupaș, 1988).

Prima școală a comunității *evreiești* a fost întemeiată de Sigismond Steinhardt. Aceasta a funcționat timp de mai multe decenii, iar după desființarea ei, în 1920, comunitățile ortodoxă și neologă au înființat o *școală primară*, pe care au putut-o menține până în 1943. În 1940 au deschis un gimnaziu, pe care l-au condus până în 1943 (Újvári, 1927).

Biserica Reformată a înființat în 1919 două școli confesionale : Școala Comercială Reformată de Băieți și Școala Comercială de Fete, la care studiile durau doi ani. Ambele și-au pierdut caracterul confesional în 1948 (Szécsi, 1992).

Sibiu

Călugării *dominicanii* au organizat în 1526 o școală mănăstirească superioară, un *studium generale*, care a fost desființat odată cu alungarea lor (1530).

Comunitatea *luterană* a înființat în 1543 o școală urbană (*Landesschule*), ridicată deja în 1598 la rangul de gimnaziu și care a funcționat timp de mai multe secole la un nivel foarte ridicat (sub forma a două instituții separate, de băieți și de fete) (Mészáros, 1981). Liceele lor de băieți și fete, care purtau numele lui Brukenthal, au fost etatizate în 1948. Luteranii au înființat în 1851 o școală pedagogică de sine stătătoare, care a funcționat până în 1948 (Teutsch, 1892). Datorită acesteia, doar în Sibiu, comunitatea luterană susținea 6 grădinițe și 4 școli primare, care au funcționat până în 1948.

Începuturile învățământului *romano-catolic* pot fi plasate în anul 1692, când a fost întemeiat *gimnaziul inferior* al iezuiților, pe care aceștia l-au condus până în 1773. Parohia a înființat în 1754 o școală *trivială* și una *latină*. În 1770, Maria Tereza a înființat orfelelinatul *Therezianum*, în cadrul căruia a fost organizată *școala primară romano-catolică*. Aceasta a funcționat până în 1948. Călugărițele ursuline au întemeiat în 1733 o *școală primară germană*. În 1735 au deschis un internat, iar din acest an au avut două școli: una „interioară”, pentru copiii bogați, și una „exterioară”, pentru cei săraci. Aceste două școli au fost reunite în 1908, rezultând *școala civilă de fete*. În 1907, ursulinele au înființat și o *grădiniță*, care a fost închisă câțiva ani mai târziu. În secolul XX, au continuat să conducă școala civilă de fete în limba germană (gimnaziu din 1929) și școala primară germană, până în 1948. Ele au aplicat pentru prima dată în Transilvania *metoda normală* a lui Felbinger, începând cu anul 1772. Din 1776, ele au condus și o *școală pedagogică* în limba germană (Bilinszky, 1925).

Surorile franciscane de Mellersdorf au înființat, începând cu anul 1864, o rețea școlară care cuprindea șase secții: (1) în 1864 au deschis o școală primară cu doi învățători, care din 1874 a avut trei cadre didactice, iar din 1879, cinci; (2) în 1890 au întemeiat *școala populară superioară*; astfel, școala lor de fete a fost transformată în una cu opt clase; în 1904, cele două secții au fost reorganizate ca *școală civilă de fete*; (3) în 1894 și-au deschis *grădinița*; (4) în 1896 au înființat *școala pedagogică pentru învățământul primar*, pe care au condus-o până în 1948; (5) episcopul Gusztáv Károly Mailáth a înființat în 1914 *școala pedagogică de fete pentru învățământul civil*, desființată în 1923; (6) în 1921, episcopul Mailáth a întemeiat *școala comercială superioară de fete*. Toate celelalte secții, în afară de școala pedagogică pentru învățământul civil, au funcționat până la etatizarea survenită în 1948 (Marton, 2014). În vecinătatea Sibiului, la Hosman, surorile franciscane de Mellersdorf au condus timp de 40 de ani (1877-1917) *școala primară romano-catolică* (Bilinszky, 1903).

La periferia orașului a funcționat, între 1785 și 1919, o *școală primară ortodoxă*. În 1786, inspectorul școlar ortodox Dimitrie Eustatievici a inițiat un curs pentru formarea învățătorilor, iar în paralel a organizat formarea clerului ortodox, condusă între 1786 și 1808 de Radu Tempea. Hagi Constantin Pop a deschis în 1807 școala pedagogică pentru formarea învățătorilor ortodocși. În 1853, mitropolia ortodoxă a organizat o școală pedagogică în cadrul său. Datorită acestui fapt, în timpul episcopatului lui Vasile Moga, numărul școlilor primare ortodoxe din Transilvania a ajuns la 300, în vremea lui Andrei Șaguna la 800, iar în 1882 la 1.578, având 1.722 de învățători. Școlile pedagogice de băieți și fete de la „Andrei Șaguna” și-au păstrat caracterul confesional până în 1948 (Păcurariu, 1997).

Seminarul clerului luteran săsesc a fost deschis în 1851 și a funcționat până în 1948, când a devenit parte a Institutului Teologic Protestant de rang universitar de la Cluj-Napoca, ca facultate distinctă (Teutsch, 1892).

Seminarul clerului ortodox a fost întemeiat de protopopul-inspector școlar Gheorghe Haines în 1814. Andrei Șaguna a jucat un rol semnificativ în dezvoltarea seminarului, mai întâi ca profesor, iar apoi ca episcop. În 1852, durata studiilor din seminar a fost prelungită la doi ani, în 1861, la trei și a rămas astfel până în 1921, când a ajuns la patru ani. În a doua jumătate a secolului XX, a devenit cel mai important institut teologic ortodox din Transilvania (Păcurariu, 1997).

Școlile din Alba și Blaj

Alba Iulia

Școala capitulară a fost transformată în 1557 în *școală confesională reformată*. Gabriel Bethlen a înființat în 1622 *Academia reformată*, care a funcționat cu cinci clase medii, respectiv cursuri de filosofie și teologie. Printre profesorii acesteia se regăseau : Henrich Johann Alsted, Henrich Johann Bisterfeld, Ludovic Filip Piscator, Martin Opitz. După atacul tătarilor din 1658, Academia Bethlen și fundațiile acesteia au fost mutate în 1662 la Aiud de către principele Mihail Apafi. De atunci, Biserica Reformată s-a îngrijit de existența unui învățător care să se ocupe de educația copiilor din Alba Iulia (Nagy, 1995 ; Sebestyén, 1995).

Școala romano-catolică a fost organizată în 1579 de iezuitul János Leleszi. Odată cu alungarea ordinului (1588), a fost desființată și școala, însă în 1615 ea a fost reînființată și a funcționat ca *gimnaziu* până în 1653 (Bitay, 1926). Gimnaziul romano-catolic a fost reînființat de iezuiți în 1698, care l-au condus până la desființarea ordinului (1773), iar după aceea conducerea institutului a fost preluată de preoți diecezani și profesori laici. Școala a funcționat în continuare ca *gimnaziu superior*, iar din 1919 ca *liceu*, având un caracter confesional până în 1948 (Boga, 1940). Episcopul Lajos Haynald a înființat în 1856 o *școală romano-catolică de fete*, pe care a încredințat-o surorilor milostive de Satu Mare. Pe lângă școala primară, călugărițele au înființat în 1895 *școala civilă de fete*, cu patru clase superioare (din 1929, *gimnaziu*), pe care au condus-o până în 1948 (Bilinszky, 1925).

Din 1785, în oraș a funcționat o *școală ortodoxă*, până în 1919 (Tóth, 1998).

După 1860, *comunitatea evreiască* a înființat o *școală primară*, pe care a menținut-o până în 1948.

Comunitatea luterană săsească și-a menținut școala primară până în 1948.

Seminarul clerical romano-catolic a fost întemeiat de episcopul Zsigmond Antal Sztójka în 1753, cu patru ani de studii. Din 1934, seminarul a avut cinci ani de studii, iar din 1948 până în zilele noastre oferă un program de șase ani (Marton, 1993).

Blaj

Numele magiștrilor școlari *reformați* sunt cunoscute de la 1669. Aceștia au condus o *școală primară* până în 1948 (Sebestyén, 1995).

Orașul a devenit, datorită școlilor sale greco-catolice, centrul cultural al națiunii române în secolele XVII-XX. Cea mai veche școală secundară din Transilvania a fost gimnaziul greco-catolic din Blaj, ale cărui baze au fost puse de episcopul Inocențiu Micu Klein, prin înființarea *școlii triviale* în 1738. *Gimnaziul* a fost înființat de episcopul Petru Pavel Aron în 1754. Episcopul Aron avea trei tipuri de școli în Mănăstirea Sfânta Treime : (1) *școala primară* preexistentă (numită la vremea aceea „școala de obște”) ; (2) *școala latină*, pe baza căreia s-a dezvoltat gimnaziul ; (3) *seminarul clerical*. Așanumita „școală latină” cuprindea la început două clase gimnaziale, între 1754 și 1757

a acces la rangul de gimnaziu minor, cu patru clase, din 1784 a avut cinci clase, din 1831 șapte clase, iar în 1848 a devenit gimnaziu superior cu opt clase, având catedre de filosofie, teologie și drept. Și-a păstrat caracterul confesional până în 1919. Deoarece înainte de 1848 a fost singura școală superioară românească din Transilvania, aici s-a format intelectualitatea românească a acelor vremuri. Dintre profesorii săi se remarcă : Szent și Gellér Maior, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Samuil Micu Klein, Ion Budai-Deleanu, Timotei Cipariu, Aron Pumnul, Simion Bărnuțiu, Gheorge Barițiu, Alexandru Borza și alții (Pâclișanu, 2006).

La începutul secolului al XIX-lea Biserica Greco-Catolică avea o *școală primară de fete*, care a acces la un rang superior spre sfârșitul secolului, devenind *școală poporală superioară de fete*, în 1902 a fost transformată în gimnaziu cu patru clase, iar din 1919 în gimnaziu superior. *Seminarul clerical greco-catolic* a fost organizat de episcopul P.P. Aron în 1760. Inițial existau două instituții : Seminarul din Mănăstirea Sfintei Treimi, condus de profesorul Petru Maior, și Seminarul Bunei Vestiri (numit și „diecezan”). Seminarul diecezan era destinat exclusiv formării preoților, iar în Mănăstirea Sfintei Treimi învățau tinerii care intenționau să își continue studiile la școala secundară. Episcopul Grigorie Maior a unificat cele două seminare în 1773. Seminarul unit a funcționat la început cu două clase, din 1792 cu trei clase, iar din 1822 până la închidere, în 1948, a avut patru clase (Mârza, 1987).

Influența școlii de la Blaj s-a simțit în întreaga Transilvanie. În 1764, sursele scrise menționează deja școlile românești din următoarele localități : Alămor, Alba Iulia, Apoldul Mic, Arpașul de Jos, Berivoiul Mare, Beșimbac, Bodoc-Gidofalva, Baholt, Bozina, Broșteni, Calbor, Caon, Copăcel, Cuculata, Deva, Drăguș, Dumitrița, Feldru, Feleac, Frumoasa, Galați (lângă Făgăraș), Galda de Jos, Gheorgheni, Ghimeș, Gledeni, Gusu, Herseni, Homorod, Hordou (G. Coșbuc), Hunedoara, Ilieni, Ilva Mică, Leșu, Lisa, Ludișor, Lupșa, Maieri, Mocod, Năsăud, Netot, Nicolești, Nucet, Ocna Sibiului, Orăștie, Porumbacul de Sus, Prisaca, Ormeniș, Paloș, Plosca (în mănăstire), Poiana Sibiului, Ragla, Rebra Mare, Rebra Mică, Râușor, Rodna, Runc, Rușii Munți, Săcădate, Săcal, Salva, Sândominic, Sângeorz, Sântioana, Sebeș, Scorei, Sebeș (în prezent, în județul Brașov), Sevestreni, Șieut, Silvaș (în prezent, în județul Cluj), Șona, Strâmba, (în mănăstire), Telciu, Telechi-Recea, Ticușul Român, Topârcea, Ucea de Sus, Udvarhei (scaunul Cohalmului), Vaida Rece, Vărarea, Varviz, Veneția de Jos, Viștea de Jos, Voivodenii Mari, Voșlobeni.

Cel mai important rol în modernizarea școlilor populare românești din Transilvania a fost jucat de *școala normală* înființată în 1778. Atunci, așa-numita școală „obștească” a fost transformată în școală normală (*schola normalis*), adică în școală pedagogică. În 1782, guvernul de la Viena l-a numit în funcția de inspector al școlilor românești din Transilvania pe Gheorghe Șincai, profesor și director al școlii normale. Școala normală a funcționat la Blaj până în 1865. În perioada în care Gheorghe Șincai a fost inspector, numărul școlilor primare greco-catolice din Transilvania a ajuns la 300, iar odată cu trecerea anilor a crescut continuu, ajungând la 540 în 1880 și la 1.146 în 1915 (Mârza, 1987). La sfârșitul secolului al XVIII-lea, Biserica Greco-Catolică avea, pe lângă cea de la Blaj, încă șapte *școli secundare*, de gramatică : la Beclean, Făgăraș, Cugir, Orăștie, Dej, Chiuiești și Mintiu.

Școlile bănățene

Timișoara

Din 1549, reformatorul István Kis a activat ca director al *școlii protestante* din oraș.

Iezuiții au deschis în 1725 un *gimnaziu* cu trei clase. Gimnaziul a fost dezvoltat, astfel că din 1736 a funcționat cu patru clase, din 1745 cu cinci, iar din 1763 cu șase (Faragó, 1925). Institutul a dispărut în 1778, în urma desființării ordinului iezuit. Educația gimnazială a fost reluată în 1788, atunci când gimnaziul piarist de la Sântana a fost mutat la Timișoara. În 1806, gimnaziul piariștilor a devenit cu șase clase, iar în 1851 a ajuns la rangul de gimnaziu superior cu opt clase. În 1923, școala piariștilor din Timișoara a devenit *liceu romano-catolic* cu predare în limba română, păstrându-și caracterul confesional până în 1948 (Szekernyés, 2009). *Franciscanii observanți* au înființat în 1733 o școală cu titlul *studium theologiae moralis*, care a funcționat până în 1738, iar apoi între 1777 și 1806. *Franciscanii din Bosnia* au organizat în 1742 o *școală primară*, pe care au condus-o până în 1785 (Faragó, 1925).

Episcopia romano-catolică a întemeiat în 1879 o *școală pedagogică* (din 1919, limba de predare a fost germana), iar în 1881 o *școală pedagogică pentru învățământul civil*, pe care a susținut-o până în 1923. *Surorile de Notre Dame* au deschis în 1858 o *școală primară*, în 1784 o *școală civilă de fete*, în 1890 o *grădiniță*, în 1893 o *școală superioară de fete* cu șase clase, iar în 1893 o *școală romano-catolică de educatoare*. Din 1919, limba de predare a celei din urmă a fost româna. Ele au condus *școala pedagogică* întemeiată în 1879 până în 1948. *Surorile de Notre Dame* s-au mutat în 1881 în cartierul Iosefin, acolo unde au predat în limbile română și germană între 1918 și 1948, conducând o *grădiniță*, o *școală primară de fete*, o *școală primară mixtă*, o *școală pregătitoare de fete* cu patru clase, o *școală civilă de fete* cu patru clase (liceu din 1929), precum și *gimnaziul de fete* cu șase clase. Pe lângă acestea, până în 1948, în oraș au mai funcționat cu predare în limba maghiară : o *grădiniță romano-catolică*, trei *școli primare romano-catolice* și o *școală primară reformată*. Până în 1948, surorile de Notre Dame au condus instituții de învățământ cu predare în limba germană și în alte parohii ale episcopiei : la Lipova și la Periam câte o *grădiniță*, o *școală primară* și o *școală civilă*, la Lugoj și Sănnicolau Mare câte o *grădiniță*, o *școală primară* și una *civilă*, la Arad și Oravița câte o *școală primară* și una *civilă*, la Ciacova, Deta și Aradu Nou câte o *școală primară*, iar la Orțișoara o *grădiniță*. *Surorile de Notre Dame* aveau în total, doar pe teritoriul episcopiei de Timișoara, 2 licee pedagogice, 7 licee, 61 de școli primare și 11 grădinițe (Diós, 2004 ; Szabó și Tácsi, 2006).

Curtea de la Viena a arătat o grijă deosebită față de întemeierea școlilor populare ortodoxe. La conducerea învățământului ortodox a fost numit Teodor Janković-Mirijevski, secretarul episcopului ortodox de Timișoara. Janković a înființat în 1777 o *școală normală (schola praeparandia ad magisteria)*, care a funcționat până în 1845. Preparandia a sporit numărul școlilor populare ortodoxe din Banat : în 1781, în 452 de localități predau 293 de învățători ortodocși calificați, iar 83 dintre școli erau românești (Kosáry, 1996). În 1919, școlile confesionale ortodoxe din Timișoara au fost declarate școli de stat. Doar sârbii ortodocși au mai menținut 5 școli primare confesionale până în 1948.

Rețeaua școlilor ortodoxe românești și sârbești s-a extins cu succes începând cu anii 1840. De exemplu, în circumscripția inspectoratului de la Oradea (care corespundea comitatelor Arad, Bihor, Cenad, Ciongrad și Zarand) funcționau 194 de școli ortodoxe (Bajkó, 1988).

Comunitatea evreiască din Timișoara a întemeiat în jurul anului 1850 o *școală primară* și una *industrială*, iar în 1919 un *liceu evreiesc* și o *școală de comerț pentru băieți*, respectiv un *gimnaziu* și o *școală de comerț pentru fete*. Toate acestea au fost desființate în 1943. Între 1945 și 1948, comunitatea a mai reușit să susțină două *școli primare* și o *grădiniță* (Carmilly-Weinberger, 1994).

Seminarul clerical romano-catolic al diecezei de Cenad a fost deschis în 1806 la Timișoara și a funcționat până în 1948. Pentru a încuraja vocațiile noi, episcopul Sándor Csajághy a întemeiat în 1854 un *seminar minor* (Faragó, 1925).

Caransebeș

O *școală urbană romano-catolică* exista încă din Evul Mediu, dar ea și-a încetat activitatea după Reformă. În secolele XVII-XVIII, *reformații* au avut o *școală primară*.

Din 1627, *iezuïtii* au deținut o *școală trivială romano-catolică*, condusă timp de mai mulți ani, până în 1632, de Gheorghe Buitul, primul iezuit român. În 1653, odată cu alungarea iezuiților, școala a fost desființată. În 1742, *franciscanii observanți* și-au deschis *școala cu trei clase de gramatică*, însă în 1787 au fost nevoiți să o închidă (Faragó, 1925). În 1787, parohia a inițiat o *școală trivială romano-catolică* germană, care a fost transformată mai târziu în școală normală.

Biserica Ortodoxă a deschis în 1874 o *școală pedagogică*, sub oblăduirea Institutului Teologic. Din 1896, pregătirea pedagogică a fost extinsă de la doi la patru ani. *Seminarul clerical ortodox* a fost deschis în 1865, fiind mutat de episcopul Ioan Popazu de la Vârșeș. Studiile au durat de la început trei ani. Seminarul a fost închis în 1948 (Păcurariu, 1997).

Arad

Călugărul franciscan conventual Kamil Höflich a înființat în 1708 o *școală primară romano-catolică*. Franciscanii au dezvoltat școala, aducând-o în 1745 la nivelul de gimnaziu inferior, iar din 1845 aceasta a devenit gimnaziu superior. Școala a fost condusă de ei până în 1873, când a fost preluată de autoritățile urbane (Mészáros, 2000). În 1873, franciscanii conventuali au reînființat *gimnaziul romano-catolic*, cu secții de băieți și fete. Deoarece în 1922 statul le-a retras dreptul de a preda public, au fost nevoiți să desființeze secția de fete. Liceul romano-catolic de băieți a fost etatizat în 1948. Printre elevii acestei instituții de învățământ s-au numărat Vasile Goldiș și Ioan Slavici (*Erdélyi kislexikon*, 2002). *Surorile de Notre Dame* au întemeiat în 1873 o *școală primară* și o școală civilă de fete. În perioada interbelică, în cele două instituții s-a predat în limba germană; ele au fost conduse de surori până în 1948. Parohia a susținut câte o școală primară de băieți și fete până în 1948. În 1846 a fost înființată o *școală pedagogică romano-catolică*, însă aceasta a funcționat doar pentru o perioadă scurtă.

Profesorul Mihail Martinovici Roșu a inițiat în 1779 un *curs de normă* pentru învățătorii ortodocși. *Școala pedagogică ortodoxă (Preparandia)*, încurajată și controlată de stat, a fost deschisă la Arad în 1812, iar până în 1869 a trecut complet în administrarea Bisericii. Între 1814 și 1876, Preparandia, care oferea un program de studiu de doi ani, s-a aflat sub controlul orașului și al episcopului ortodox de Arad. În 1876, Preparandia și seminarul clerical au fost unite sub conducerea unui singur director, devenind Institut Pedagogic-Teologic Diecezan. Din acel moment, Biserica Ortodoxă s-a ocupat singură de formarea învățătorilor din școlile sale primare. În 1890, episcopia ortodoxă a deschis o școală primară pentru fete, care a funcționat până în 1919.

Comunitatea *israelită* a întemeiat în 1832 o *școală elementară* și una *reală*, iar în 1919 o grădiniță. Ea și-a putut susține școala primară și gimnaziul real până în 1943, iar grădinița până în 1948 (Carmilly-Weinberger, 1994).

Formarea clerului ortodox din Arad a fost inițiată de profesorul Mihail Martinovici Roșu, prin *cursurile organizate pentru preoțime* între anii 1790 și 1794. *Seminarul* de sine stătător a fost întemeiat de mitropolitul sârb de Carloviț, Ștefan Stratimirovici, în 1822, oferind un program de doi ani de studiu. Din 1825, institutul a funcționat cu trei clase, rămânând astfel până în 1918. În secolul al XIX-lea, aceasta a fost cea mai dezvoltată școală de formare a clerului din Transilvania. În 1927, Institutul Teologic arădean a fost ridicat la rangul de academie, cu patru ani de studiu. Astfel a început o perioadă glorioasă din istoria învățământului teologic arădean, care va dura până în anul 1948 (Păcurariu, 1997).

Școlile din Ținutul Secuiesc

Cristuru Secuiesc

Apariția școlii unitariene este legată de reforma din oraș. Primul director al școlii este atestat în anul 1568/1569, însă nu avem alte informații din această perioadă timpurie. *Gimnaziul unitarian* a fost fondat în 1793. În 1914 a devenit gimnaziu superior, iar în 1940 a primit denumirea de „Gimnaziul Superior Unitarian Báró Orbán Balázs”. Și-a pierdut caracterul confesional în 1948. Unitarienii au înființat în 1870 o *școală pedagogică* și o *școală civilă de fete*, care au funcționat până în 1945.

Începuturile *școlii primare romano-catolice* pot fi regăsite în anul 1760. Aceasta și-a păstrat caracterul confesional și în secolul XX, mai precis până în 1948 (Léstyán, 2000).

În apropierea Cristurului, la Elizeni, András Eőssi a întemeiat o *școală confesională sâmbătară*, care a fost desființată în 1638.

Șumuleu Ciuc și Miercurea Ciuc

Franciscanii observanți aveau un *gimnaziu inferior* la Șumuleu Ciuc din 1626, devenit în 1669 *gimnaziu de nivel mediu*, pe care l-au condus până în 1774. În acest an, conducerea sa a fost preluată de Comisia Catolică (*Catholica Commissio*), însă profesorii au

fost în continuare călugări până în 1852. Din 1901, profesorii au fost doar preoți diecezani sau laici. Unul dintre profesorii renumiți ai școlii a fost János Kájoni (1629-1687), un călugăr franciscan foarte cult, de origine română. Școala a ajuns în 1858 la rangul de gimnaziu superior. Statusul Romano-Catolic, susținătorul gimnaziului superior, a decis în 1896 mutarea acestuia de la Șumuleu la Miercurea Ciuc. Clădirea impunătoare de aici adăpostea *școala confesională primară și gimnaziul superior*, iar între 1923 și 1931, respectiv 1941 și 1942, tot aici a funcționat și *liceul pedagogic* (Antal, 1968).

În 1858, episcopul Lajos Haynald a întemeiat *școala pedagogică romano-catolică* de la Șumuleu Ciuc, care a fost mutată în 1922 la Miercurea Ciuc, în 1931 la Târgu Secuiesc, iar în 1934 la Târgu Mureș. În 1941, liceul pedagogic a revenit la Miercurea Ciuc, unde a funcționat până în 1948 (Kardalus, 2006). În 1945, episcopul Áron Márton a mutat *liceul pedagogic romano-catolic* de la Gheorgheni la Miercurea Ciuc, unde a funcționat până în 1948. La Miercurea Ciuc, *surorile Sfântului Vincențiu de Paul* au deschis un *orfelinat* și o *școală primară*, care au funcționat sub conducerea surorilor până în 1948 (Bilinszky, 1925 ; *Monitorul Oficial* 177/3 august 1948).

Influența centrului de la Șumuleu Ciuc a fost resimțită în bazinele Ciucului și Gheorgheniului încă din secolele XVI-XVII. Avem date certe despre școli sau magiștri școlari din următoarele sate: Sâncrăieni (1571), Misentea (1590), Sânsimion (1597), Delnița (1610), Leliceni (1614), Imper (1614), Dănești (1614), Tomești (1614), Gheorgheni (1614), Baraolt (1682), Cârța (1619), Sântimbru (1622), Ciucsângiurgiu (1627), Cătălina (1693), Cozmeni (1615), Sândominic (1597), Lăzarea (1633), Joseni (1638), Suseni (1643), Racu (1643), Mihăileni (1643), Plăieșii de Jos (1682) etc. (Bartis, 2011).

Datorită școlii pedagogice de la Șumuleu Ciuc, la începutul secolului al XVIII-lea în bazinul superior al Ciucului existau 11 școli primare, în bazinul inferior 12, iar în bazinul Gheorgheniului 7. În vremea Mariei Tereza, numai pe teritoriul episcopiei Transilvaniei funcționau 150 de școli primare. În câteva comune mai mari (Cârța, Ditrău, Suseni), la începutul secolului XX au fost înființate gimnaziile romano-catolice, care au funcționat până în 1948 (Boga, 1940).

Lângă Miercurea Ciuc, la Frumoasa, la sfârșitul secolului al XVII-lea, *armenii* trecuți la catolicism au întemeiat o *școală primară*, în care au predat în limba armeană până în 1880. Școala a fost închisă în 1910. Parohia romano-catolică a întemeiat în 1852 o *școală primară*, care a trecut în 1873 în administrarea statului. În 1920, parohia a înființat *școala civilă romano-catolică de băieți și fete*, care a fost desființată în 1923 (Gál, 2017).

Târgu Mureș

Școala particulară reformată, întemeiată în anul 1558, a funcționat încă din secolul al XVII-lea ca *gimnaziu inferior*. În 1718, odată cu sosirea elevilor și a profesorilor colegiului din Sárospatak, a luat ființă *colegiul reformat* din Târgu Mureș. În cadrul *gimnaziului* au fost studiate filosofia și teologia, iar din 1754 a debutat predarea dreptului. Mai târziu a apărut forma definitivă de organizare a școlii, valabilă până la jumătatea secolului al XIX-lea: două clase primare (de declinare și comparare), șase clase gimnaziale (germană, gramatică, sintactică, retorică, poetică, logică) și câte doi ani de studii filosofice, teologice, juridice. Cursul de teologie a fost susținut până în 1854, cel

de filosofie până în 1883, iar cel de drept până în 1873. Până în 1948, gimnaziul superior și școala primară au constituit părți integrante ale colegiului. Dintre profesorii săi se remarcă Farkas Bolyai (Vida Tekei, 2011).

Absolvenții școlii-mamă, colegiul reformat, au întemeiat și condus *școli primare* în satele scaunului Mureș. Documentele dovedesc mai ales numărul mare al școlilor reformate. La sfârșitul secolului al XVII-lea, în zonă funcționau 36 de magiștri școlari. Școlile întemeiate de ei au funcționat și în secolele următoare, chiar dacă au beneficiat de condiții modeste (Sipos, 1980). Începuturile școlilor din scaunul Mureș pot fi datate după cum urmează: Acățari (1729), Hotești (1766), Păsăreni (1643), Bedeni (1620), Bâra (1579), Cotuș (1758), Stejăriș (după 1771), Vărgata (1722), Sântioana de Mureș (1643), Cioca (1667), Dumitreștii (1769), Sângiurgiu de Pădure (1626), Cinta (1719), Porumbeni (1648), Ghinești (1758), Găiești (1759), Gialacuta (1643), Budiu Mic (1836), Roteni (1643), Neaua (1759), Viforoasa (1794), Iceland (1643), Isla (secolul al XVIII-lea), Livezeni (1615), Vălureni (1806), Nicolești (1612), Călimănești (1799), Cându (1794), Chibed (1643), Adrianu Mic (1827), Gruison (1735), Corunca (1647), Leordeni (1649), Gheorghe Doja (1577), Maia (1758), Ghidari (1643), Mărculeni (1758), Cristești (1699), Sântana de Mureș (1661), Sâncraiu de Mureș (1609), Band (1615), Berghia (1605), Ceășiu de Câmpie (1612), Cămpenița (1682), Cupliu (1648), Mădăraș (1643), Herghelia (1740), Pănet (1633), Șincai (1618), Adrianu Mare (1804), Ernei (1639), Nazna (1736), Sântandrei (1808), Crăciunești (1602), Măgherani (1758), Șilea Nirajului (1735), Sântana Nirajului (1615), Murgești (1660), Eremieni (1643), Sânsimion (1615), Miercurea Nirajului (1606), Ungheni (1676), Maiad (1806), Rigmani (1758), Cornești (1649), Sărățeni (1643), Săbed (1691), Abud (1759), Bereni (1758), Bozeni (1759), Beu (1716), Corbești (1737), Cuiేశd (1591), Moșuni (1692), Ștefănești (1643), Tâmpa (1806), Vălenii (1602), Săcăreni (1641), Suveica (1637), Torba (1769), Curteni (1643), Ghinari (1758). În secolul al XVIII-lea în scaunul Mureș au apărut și *școlile unitariene*: Călușeri (de la sfârșitul secolului al XVI-lea), Troița (1607), Sănvașii (1672), Mitrești (1602), Gălățeni (1697), Vadu (1643) (Sipos, 1980).

În majoritatea satelor de pe valea Târnavei, de-a lungul secolului al XVII-lea au funcționat mai multe *școli protestante*: la Filitelnic (1627), Cetatea de Baltă (1662), Iernut (1667), Gogan Varolea (1668), Adămuș (înainte de 1714), Almaș (înainte de 1714), Bălăușeri (înainte de 1714), Bernadea (înainte de 1714), Bahnea (înainte de 1714), Daia (înainte de 1714), Deaj (înainte de 1714), Dumbrăveni (înainte de 1714), Gogan (înainte de 1714), Hărănglab (înainte de 1714), Idrifaia (înainte de 1714), Sânpaul (înainte de 1714), Crăiești (înainte de 1714), Chendu Mic (înainte de 1714), Coroi (înainte de 1714), Coroisânmartin (înainte de 1714), Dileu Nou (înainte de 1714), Herepea (înainte de 1714), Bogata (înainte de 1714), Mica (înainte de 1714), Chendu Mare (înainte de 1714), Tirimia (înainte de 1714), Pocioveliște (înainte de 1714), Cornești (înainte de 1714), Ceuaș (înainte de 1714), Ugra (înainte de 1714), Gănești (înainte de 1714). În această regiune rețeaua școlară nu s-a schimbat până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, iar de-a lungul secolului al XIX-lea a început să crească din nou.

Pe valea superioară a Nirajului, la Călugăreni, școala a fost întemeiată în 1635 de *franciscanii observați* sosiți din Bosnia și a fost ridicată la rangul de *gimnaziu inferior romano-catolic* în 1669. Sub influența gimnaziului inferior franciscan, au fost înființate continuu școli catolice și în celelalte sate din împrejurimi: Hodoșa (1727), Mătrici (1767), Călușeri (1786), Eremitu (înainte de 1848), Ihod (1839) (György, 1930).

Primele informații legate de *învățământul românesc din scaunul Mureș* sunt legate de *școala ortodoxă* din Corunca și datează din jurul anului 1750 (Sipos, 1980). Conform conscripției din 1788, școlile populare confesionale românești din scaunul Mureș erau împărțite astfel : 19 greco-catolice și 12 ortodoxe (Popa, 1927). În 1778 existau învățători calificați în următoarele 26 de sate din scaunul Mureș : Nazna, Cusd, Mădăraș, Tipolnic, Oroiu, Sabet, Herghelia, Șamșud, Culpiu, Corașiu, Porumbeni, Săbad, Bărdești, Sântana, Boșed, Păsăreni, Crăciunești, Ivănești, Sângeorz, Troița, Mirașteu, Ogoriciu, Erșenii Mari, Oaia, Adrașfalău (Păclișanu, 2006).

La *Târgu Mureș*, iezuiții au organizat un *gimnaziu romano-catolic* în 1712, pe care l-au condus până la desființarea ordinului (1773). De atunci, predarea a fost preluată de preoții diecezani. Școala a ajuns înainte de 1848 la rangul de *gimnaziu superior* cu opt clase, iar între 1920 și 1948 a funcționat ca *liceu* (Boga, 1940). În clădirea gimnaziului superior a funcționat între 1934 și 1941 *liceul pedagogic* romano-catolic (Mester, 2006). În 1893, *surorile franciscane de Mellersdorf* au întemeiat o *școală populară primară* cu șase clase și o *școală populară superioară* cu două clase. În 1899, cele patru clase superioare au fost reorganizate ca *școală civilă* (din 1929, ca *gimnaziu*). Surorile au condus ambele școli până în 1948 (Bilinszky, 1925).

Comunitatea *evreilor ortodocși* a înființat în 1880 două *școli primare*, care au funcționat până în 1944 (Carmilly-Weinberger, 1994).

Școlile clujene și bistrițene

Cluj

Școala protestantă înființată în 1568 a oscilat o vreme între confesiunea reformată și cea unitariană. Până la urmă, a devenit unitariană. Primul său director a fost Ferenc Dávid (Nagy, 1995). *Școala unitariană* a funcționat din 1568, în 1680 a devenit *școală superioară* cu cinci clase, iar mai târziu cu șase clase. Viața gimnazială a continuat să înflorească în clădirea impunătoare construită în 1901. Instituția a fost desființată în 1948 (Gál, 1935). Și *liceul comercial pentru fete*, care a funcționat în aceeași clădire, a fost desființat în 1948. În cartierul Sânpetru (actualul Mărăști) a funcționat o *școală primară unitariană* între 1568 și 1716.

În 1636, Gheorghe Rákóczi I a întemeiat un *gimnaziu reformat*. Ridicarea lui la rangul de colegiu în anii 1650 se leagă de numele lui János Apáczai Csere. Colegiul avea la 1848 un nivel gimnazial și unul de *școală superioară*, completate cu cursurile de filosofie, drept și teologie (Bisztray, 1941). În cadrul colegiului reformat din Cluj a fost întemeiată în 1853 o *școală pedagogică* reformată, transferată în 1858 la colegiul reformat din Aiud. S-a păstrat însă *gimnaziul de băieți*, care a funcționat ca liceu între 1919 și 1948. *Gimnaziul reformat de fete* a fost înființat în 1919 și a funcționat până în 1948. În plus, reformații au mai condus 5 școli primare până în 1948.

Iezuiții și-au început activitatea didactică în 1581, în cadrul *Academiei* înființate de Ștefan Báthori, având trei facultăți – filosofie, drept și teologie. Institutul lor a fost desființat temporar în 1603. În 1615, iezuiții au întemeiat un *gimnaziu* la Cluj-Mănăștur, pe care l-au condus până în 1653. *Academia iezuită* a fost reînființată în 1693, la Cluj.

Alături de teologie, filosofia, științele naturii și matematica au jucat un rol din ce în ce mai important în programa lor. În 1727 și-au construit școala pe locul actualei universități. În aceasta, predarea se făcea la nivel *primar, secundar și universitar*. Aici s-au format intelectualii maghiari și români din epoca reformelor (1825-1848). După desființarea ordinului iezuit (1773), călugării piariști au preluat, din 1776, conducerea școlii superioare. Între timp, facultăților de filosofie și teologie li s-au alăturat din 1774 cea de drept, iar din 1775 cea de medicină. Împăratul Iosif al II-lea a degradat universitatea din Cluj la rangul de liceu (Pascu, 1925). Institutul a devenit în 1850, odată cu integrarea materiilor aferente facultății de filosofie, gimnaziu superior cu opt clase. Conducerea gimnaziului superior a fost deschisă față de elevii de orice confesiune și naționalitate (Patay, 1925). S-a întâmplat în numeroase rânduri ca jumătate dintre elevii gimnaziului superior să fie români și nu e întâmplător faptul că o mare parte a conducătorilor religioși și politici români s-au format la școala piaristă (Ioan Pataki, Petru Maior, Ioan Bob, Ioan Piariu-Molnar, Demetriu Caian, Simon Ramonția, Vasile Moga, Vasile Colos, Gheorghe Lazăr, Ladislau Vaida-Voievod, Gabriel Munteanu, Portius Florian, Ladislau Pop, Ioan Mețianu, Ioan Maiorescu, Gheorghe Barițiu, Niculae Popea, Avram Iancu, Ioan Buteanu, Papiu Ilarian, Florian Micaș, Ștefan Micle, Ștefan Moldovan, Grigore Mihali etc.) (Patay, 1925).

Institutul *Marianum* a fost întemeiat de parohul dr. József Hirschler în 1911 și încredințat *surorilor de Notre Dame*, care l-au condus până în 1948. În cadrul acestuia, educația s-a făcut pe mai multe niveluri: (1) *școală primară de fete* (până în 1948); (2) *școală civilă de fete* (1918-1922), care s-a unit cu gimnaziul; (3) *gimnaziu de fete* (1911-1948); (4) *școală superioară comercială* (1911-1923); (5) *liceu pedagogic* (1919-1922; 1940-1941); (6) *liceu pedagogic pentru învățământul civil* (1920-1923); (7) *școală de muzică* (1919-1923); (8) *curs profesional de menaj pentru fete* (1911-1923). În 1923, mai multe niveluri au fost desființate; doar școala primară, școala comercială superioară și gimnaziul de fete și-au putut continua activitatea până în 1948 (Veidinger, 2008; Gyöngyösi, 1942). *Școala primară de fete Augusteum*, întemeiată de parohia romano-catolică în 1833, a fost preluată de *surorile de Notre Dame*, care au condus-o până în 1948. *Grădinița romano-catolică* din Sânpetru-Cluj (actualul cartier Mărăști), înființată în 1896, a fost condusă de *surorile milostive de Satu Mare* până în 1948.

Comunitatea evreiască a susținut din anul 1832 o *școală monitorială*, care aplica metoda Bell-Lancaster. Această metodă a fost preluată de numeroase școli din Transilvania (Bajkó, 1988). Comunitatea a întemeiat în 1920, pe baze corporatiste, *liceul evreiesc de băieți și cel de fete*, închise în 1927 și reactivate între 1940 și 1944. Liceul industrial de băieți a fost etatizat în 1948. În anii 1870 s-a deschis *școala primară a evreilor ortodocși*, care a funcționat (cu excepția anului școlar 1944-1945) până în 1948. Evreii ortodocși au avut și o *grădiniță* până în 1948 (a fost și ea închisă temporar, în anul școlar 1944-1945) (Carmilly-Weinberger, 1994).

Biserica Ortodoxă a întemeiat în 1944 un *liceu de băieți*, iar în 1946 un *liceu teoretic de fete*, pe care le-a menținut până în 1948.

Biserica Greco-Catolică a înființat în 1945 o *grădiniță*, un *liceu teoretic de fete* și un *liceu teoretic de băieți*, care au fost etatizate în 1948.

Facultatea de Teologie Reformată din Cluj a funcționat mai întâi între 1854 și 1862 (an în care a fost mutată la Aiud), apoi între 1889 și 1948 ca institut separat (Buzogány,

1996). În 1948, conform legii cultelor, confesiunile reformată, evanghelică și unitariană au fost obligate să-și organizeze un „institut teologic protestant” comun, care funcționează până în zilele noastre (Nagy, 1995).

Seminarul clerical unitarian a devenit o instituție de sine stătătoare în 1896, iar în 1948 a devenit parte a Institutului Teologic Protestant (*Erdélyi kislexikon*, 2002).

Facultatea de Teologie Luterană a fost înființată pentru tinerii maghiari care aspirau la intrarea în rândurile clerului, devenind din 1948 parte a Institutului Teologic Protestant unificat.

Institutul Teologic „Kalazantinum”, care asigura pregătirea preoților piariști, a fost înființat în anul 1894 și a funcționat până în 1916, iar apoi din anii 1920 până în 1948 (Russel, 2009).

Academia Teologică Ortodoxă a fost înființată de episcopie în 1924 și menținută până în 1952.

Academia Teologică Unită și-a deschis porțile în 1924 și a supraviețuit până în 1948.

În zona Clujului și în Țara Călatei, de-a lungul secolului al XVII-lea s-a dezvoltat o amplă rețea școlară, în care au lucrat numeroși magiștri, însă organizarea centralizată a învățământului primar a avut loc abia în secolul al XVIII-lea. Următoarele localități din zonă au avut școli atestate în această perioadă timpurie : Huedin (1578), Gilău (între 1610 și 1877), Mănăstireni (1632), Vlaha (1629), Florești (1642), Sâncrai (1633), Sfârnaș (1642), Izvoru Crișului (1652), Bobâlna (1620), Aiton (1741), Iara (1687), Băbiu (1791), Bicalat (1541), Băgara (înainte de 1795), Aghireș (1788), Feiurdeni (1823), Gheorgheni (1791), Inucu (1754), Horlacea (1754), Chiteni (1754), Domoșu (1753), Tetișu (1780), Căpușu Mic (1896), Petrizel (1754), Cojocna (1668), Cuzăplac (1741), Dumbrava (1780), Liteni (1800), Alunișu (1780), Pata (1835), Macșu (1753), Mera (1753), Căpușu Mare (1754), Petrindu (1813), Dorolțu (1796), Nearșova (1780), Vechea-Deușu (1754), Șaula (1741), Stana (1780), Suceagu (1721), Tămașa (înainte de 1754), Săvădisla (după 1671), Turea (1750), Văleni (1722), Almașu (1600), Viștea (1756), Jebuc (1750), Baci (1739) (Sebestyén, 1993).

Bistrița

În 1544, *sașii luterani* au întemeiat o școală confesională. Această instituție a fost transformată în 1596 în *gimnaziu*, iar mai târziu în *gimnaziu superior*. Din 1919 până în 1948 a funcționat ca liceu. În plus, ei au condus și o *școală primară*, care a funcționat ca școală confesională până în 1948 (Teutsch, 1888 ; *Monitorul Oficial* 177/3 august 1948).

Călugării piariști au înființat în 1729 un *gimnaziu*, care a funcționat până în 1850. Gheorghe Șincai a fost elev al acestui gimnaziu. Între 1850 și 1878 ei și-au asumat conducerea *școlii primare romano-catolice* (Patay, 1925). *Școala normală romano-catolică* a fost înființată în 1777. După desființarea acesteia, la sfârșitul anilor 1840, Biserica Luterană a înființat o altă școală pedagogică (Bajkó, 1988).

Comunitățile luterane aveau în Transilvania secolului al XVIII-lea 16 *gimnazii inferioare*: la Sebeș, Cluj, Biertan, Cisnădie, Codlea, Dumitra, Miercurea Sibiului, Sighișoara, Saschiz, Rupea, Cincu, Agnita, Nou-Roșia, Băgaciu, Reghin, Teaca. Pe lângă acestea, ei mai întrețineau 236 de școli triviale (Miskolczy, 1914). În secolul al XIX-lea, pe lângă cele 5 gimnazii superioare (Sibiu, Mediaș, Sighișoara, Brașov, Bistrița), ei conduceau

școli urbane de rang inferior la Brașov, Cluj, Sebeș, Rupea, Orăștie, Șinca Mare, Nocrich, Miercurea Sibiului și Reghin (*Erdélyi kislexikon*, 2002).

Biserica Evanghelică-Luterană Maghiară și-a dezvoltat sistemul de învățământ în secolele XVII-XIX. Ea a avut magiștri școlari și școli rurale în următoarele localități : Brașov (1680-1849), Apața (1658-1851), Crisbav (1705-1898), Cernatu (1612-1808), Satulung (1683-1859), Târlungeni (1686-1858) (Binder, 1993). Superintendența luterană maghiară a înființat în 1919 *școli primare* în 11 localități din județul Brașov. Dintre acestea, după 1925, doar cele din Brașov, Cernatu și Satulung au funcționat cu drept public, ca școli confesionale, până în 1948 (Nikodémusz, 1937 ; *Monitorul Oficial* 177/3 august 1948).

Școlile crișene

Oradea

Școala episcopului Ioan Vitéz era încă de confesiune catolică în 1560 ; mai târziu, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea a devenit *școală reformată*. *Colegiul reformat* din Oradea a fost înființat în 1630. Colegiul asigura pregătirea învățătorilor pentru școlile din regiune, așa-numitele „particule”. De la sfârșitul secolului al XVI-lea, asemenea particule reformate funcționau la : Sighetul Marmației, Baia Mare, Satu Mare, Carei, Diosig, Zalău, Salonta, Valea lui Mihai, Șimian, Sălacea, Tășnad, Săcueni, Tileagd, Beiuș, Episcopia Bihor etc. În secolul al XVIII-lea, doar în Bihor existau 126 de școli reformate. Din cauza pagubelor provocate de campania otomană din 1658, colegiul reformat a putut fi redeschis doar în 1796. Singura *școală primară reformată* din oraș a fost predată în 1868 autorităților urbane, însă în 1919 Biserica Reformată a deschis trei *școli primare*, pe care le-a menținut până în 1948. Eparhia reformată a întemeiat în 1905 *Școala Normală Reformată de Fete* din Oradea, care a fost desființată în 1925.

Iezuiții au fondat în 1579 o *școală populară*, închisă în 1588 din cauza alungării lor. În 1695 ei au deschis un *gimnaziu*, devenit în 1735 gimnaziu superior, pe care l-au condus până în 1773 (Bunyitai, 1935). Gimnaziul rămas fără profesorii iezuiți a intrat sub protecția episcopului Ádám Patachich până în 1808. De atunci, gimnaziul a fost condus de *călugării premonstratensi*, care l-au dezvoltat până în 1850 la rangul de gimnaziu superior. Este caracteristic faptul că gimnaziul superior premonstratens era în 1851 singurul institut de pe teritoriul Imperiului în care profesori-preoți greco-catolici predau limba română ca materie extracurriculară pentru elevii greco-catolici și ortodocși. Călugării premonstratensi și-au putut menține institutul până în 1923, apoi l-au reînființat în 1940 și a funcționat până în 1948 (Szépkuthy, 1925).

Academia Catolică de Drept de la Oradea a fost înființată de Maria Tereza în 1780 și deschisă în 1788. În 1871 a fost transformată într-o facultate completă de drept și științe administrative, în 1912 numărul catedrelor a crescut la 10, iar în 1934 a fost încorporată în universitatea din Cluj (Varga, 2006).

Prima *școală primară romano-catolică* din oraș a fost întemeiată în 1760 și a funcționat până în 1948. Episcopia romano-catolică și-a deschis în 1777 *școala normală*, desființată în 1848. *Preparandia romano-catolică* a fost întemeiată în 1856 și a funcționat până în 1924 (Rauscher, 2006). În 1868, canonicul János Nógáll a înființat o *creșă* și o

grădiniță, cărora le-a alăturat în 1871 o *școală primară de fete* cu patru clase, care a funcționat din 1883 cu șase clase; în 1893, el a întemeiat și o *școală civilă de fete*. Canonicele a încredințat conducerea acestor școli *surorilor milostive de Graz*. Școala primară a *ursulinelor* din oraș a funcționat începând din anul 1772. În 1890, ele au înființat și o *școală civilă* pe lângă cea primară. În 1858, episcopul Ferenc Szaniszló a întemeiat o *școală pedagogică de fete*, a cărei conducere a încredințat-o *ursulinelor*, care au menținut-o, cu o scurtă întrerupere (1939-1941), până în 1946. Din 1946, *ursulinele* au deschis și un *liceu romano-catolic de fete*, care a funcționat în paralel cu liceul pedagogic. Toate școlile *ursulinelor* au fost etatizate în 1948. Surorile Sfântului Vincențiu au deschis în 1919 în cartierul Velența o *grădiniță romano-catolică*, o *școală primară*, un *gimnaziu de fete* și un *liceu industrial*, pe care le-au condus până în 1948. Surorile *milostive de Satu Mare* au întemeiat în 1891, la inițiativa episcopului Lőrinc Schlauch, o *școală de educatoare*, o *grădiniță*, o *școală primară* și o *școală civilă de fete*; toate acestea au funcționat până în 1948. În 1858 a fost înființată *școala primară de băieți* din Velența, în 1828 cea din Olosig, în 1877 cea din Orașul Nou, în 1868 *școala primară romano-catolică de fete* din Velența, în 1860 cea din strada Teleki, iar în 1894 *școala civilă romano-catolică de fete* din strada Teleki (în prezent, strada Primăriei). Școlile enumerate și-au pierdut caracterul confesional în 1948 (*Erdélyi kislexikon*, 2002).

Greco-catolicii au deschis în 1784 o *școală normală*, sub conducerea canonicului Simeon Maghiar, care era în acea vreme și directorul școlilor populare greco-catolice. În 1784 a fost deschisă *școala primară greco-catolică de băieți*, iar în 1847 *școala pedagogică pentru băieți*, care a devenit școală de stat după 1868, însă între 1919 și 1948 a avut din nou un caracter confesional (Rauscher, 2006).

Biserica Ortodoxă a întemeiat două școli primare: în 1754, în Orașul Nou, iar în 1808, în Velența. În perioada interbelică a funcționat *liceul teoretic ortodox pentru băieți „Emil Gojdu”*, care și-a pierdut caracterul confesional în 1948.

În 1782 a început să funcționeze *școala primară evreiască de băieți*. În 1866, Adolf Auspitz a întemeiat o *școală primară* cu șase clase, apoi câte o *școală civilă pentru băieți și fete*. *Comunitatea evreilor ortodocși* a înființat în 1882 o *școală primară de băieți*, în 1883 o *școală civilă de băieți*, iar în 1897 o *școală primară și civilă de fete* (Újvári, 1929). În 1919 s-au înființat două *grădinițe*, dintre care una a funcționat, cu o scurtă întrerupere (1943-1945), până în 1948. În 1920 a fost deschis *liceul evreiesc*, care s-a menținut până în 1943 (Carmilly-Weinberger, 1994).

Institutul Teologic Clerical Romano-Catolic a fost înființat de episcopul Miklós Csáky în 1741. Acesta a fost desființat în 1948 (Varga, 2006).

Seminarul clerical greco-catolic a fost întemeiat în 1792 de episcopul Ignatie Darabant. Acesta a ajuns în 1922 *institutede rang universitar*, fiind desființat în anul 1948.

Academia de Teologie Ortodoxă, cu patru ani de studiu, a fost înființată în 1923 și desființată în 1948. Tot la Oradea, *Biserica Ortodoxă* a înființat în 1928 și o școală de cântăreți (*Erdélyi kislexikon*, 2002).

Zalău

Gimnaziul reformat de băieți a fost fondat în 1646 și a funcționat până în 1948. Printre elevii acestuia s-au aflat Iuliu Maniu și Ady Endre. În 1841, Miklós Wesselényi a

întemeiat o *grădiniță reformată*, care a fost însă desființată în scurt timp. În 1917, eparhia reformată a înființat o *școală reformată de educatoare*; din 1919, limba de predare a acesteia a devenit româna (Gáspár și Szabó, 2006).

Școlile maramureșene

Satu Mare

Școlile urbane catolice din Evul Mediu au devenit în perioada Reformei instituții de tip *protestant-umanist*. Școala reformată s-a ridicat în 1610 la rangul de *gimnaziu*, în 1754 a fost degradată de stat la rangul de *școală de gramatică* cu două clase, însă din 1788 a funcționat din nou cu patru clase. Decretul *Ratio Institutionis* din 1807 a împărțit școala reformată din Satu Mare în două: o *școală de gramatică* cu patru clase și *una umană* cu trei. În 1852 instituția și-a pierdut dreptul de a preda public, din 1863 a funcționat ca *gimnaziu inferior*, iar în secolul XX, până în 1948, ca *liceu* (Bura, 1994). Biserica Reformată a înființat în 1903 *școala pedagogică reformată pentru fete*, care a funcționat până în 1924, fiind redeschisă între 1941 și 1948. Școala superioară comercială reformată de fete, înființată în 1862, a fost obligată să își închidă porțile în 1919. Școala primară reformată, reapărută în 1919, a existat până în 1948.

Gimnaziul superior romano-catolic a fost înființat de Péter Pázmány în 1636, fiind condus de iezuiți. Între 1773 și 1786, paulinii au preluat conducerea acestuia. În 1786, gimnaziul a fost închis temporar. În 1804, episcopul István Fischer l-a reînființat și l-a încredințat preoților-profesori diecezani. În 1863, gimnaziul din Satu Mare a intrat în rândul gimnaziilor catolice regale, funcționând până în 1919. Episcopia romano-catolică de Satu Mare a mutat în 1847 *școala pedagogică* de la Carei la Satu Mare. Această școală a fost desființată temporar de stat în 1922, apoi definitiv în 1924, însă a funcționat din nou între 1943 și 1948 (Pakocs, 1925). Surorile milostive de Satu Mare au condus între 1842 și 1948 o *școală primară de fete*. Episcopul János Hám a înființat în 1857 școala pedagogică de fete, pe care a încredințat-o surorilor milostive, care au condus-o până în 1948. Episcopul Tibor Boromissza a întemeiat în 1918 *gimnaziul de fete* al surorilor milostive de Satu Mare, care a fost menținut până în 1948. Surorile milostive au întemeiat în 1892 un *institut pentru educatoare*, care a funcționat până în 1922. Episcopul Gyula Meszlényi a fondat în 1894 *școala pedagogică pentru învățământul civil*, pe care a încredințat-o surorilor milostive. Aceasta și-a închis porțile în 1922. În 1889, episcopul Meszlényi a întemeiat *școala civilă de fete*, în care surorile milostive au predat până în 1923. În perioada interbelică și în cea postbelică, surorile milostive au mai condus două școli primare romano-catolice, până în 1948.

Comunitatea evreiască a întemeiat în 1920 o *școală în limba ebraică*, iar în 1940 un gimnaziu, pe care l-a menținut până în 1944 (Carmilly-Weinberger, 1994).

Institutul Teologic Romano-Catolic din Satu Mare a fost întemeiat de episcopul István Fischer în 1804. Odată cu unificarea diecezelor de Satu Mare și Oradea (1930), cele două institute teologice au fuzionat; cursurile de filosofie au fost susținute la Satu Mare, iar cele de teologie la Oradea (Pakocs, 1925).

Sighetul Marmației

Școala reformată, întemeiată în anii 1550, s-a dezvoltat treptat, devenind *gimnaziu superior* de băieți cu opt clase. În secolul al XIX-lea i s-au adăugat facultățile de filosofie, drept și teologie. Gimnaziul superior reformat a fost închis în 1919 de stat, fiind redeschis între 1944 și 1945. Școala primară reformată s-a menținut până în 1948 (Vánk, 2005 ; Bajkó, 1988).

În 1734, împăratul Carol al VI-lea a întemeiat un *gimnaziu inferior romano-catolic*, pe care l-a încredințat piariștilor. O particularitate a școlii a constituit-o metoda diferită aplicată în cazul elevilor români și ruteni. În 1910 școala a devenit gimnaziu superior și în 1920 a fost etatizată. În 1940, gimnaziul piariștilor a fost redeschis și a funcționat până în 1948 (Patay, 1925 ; Koltay și Orosz, 2014). *Uniunea Femeilor Catolice* a fondat în 1861 o *școală primară de fete*, etatizată în 1877. Episcopia de Satu Mare a înființat în 1871 o *școală primară romano-catolică de fete*, pe care a încredințat-o surorilor milostive de Satu Mare, care au condus-o până în 1948. Episcopia a înființat în 1863 *școala civilă romano-catolică de fete* (din 1929, *gimnaziu*), condusă de surorile milostive până în 1948 (Vánk, 2005). *Grădinița și școala primară romano-catolică de băieți*, deschise în secolul al XIX-lea, au funcționat până în 1948.

Rabinul-șef Lév Teitelbaum Zalmen a întemeiat în 1859 *școala de rabini ortodocși*, care funcționa și în 1929. În 1919, comunitatea evreiască a fondat o *școală primară de băieți și fete*, cu patru cadre didactice și șase clase, care a supraviețuit până în 1944. În 1919, comunitatea evreiască ortodoxă a deschis *școala de Talmud și Tora*, cu nouă cadre didactice și opt clase (Újvári, 1929).

Aproape de Sighet, în localitatea Câmpulung la Tisa, a fost înființat un *gimnaziu reformat*, care a funcționat până în 1946. Biserica și-a putut susține *școala primară reformată* până în 1948.

Baia Mare

În 1547, István Kovács a întemeiat *școala urbană* intitulată *Schola Rivulina*, care s-a dezvoltat, ajungând în secolul al XVII-lea la rangul de *gimnaziu*. Conducerea școlii a mutat-o între 1688 și 1712 la Unguraș, unde a funcționat până în 1755 (Balogh, 1970).

Școala primară reformată a fost menținută de Biserica Reformată până în 1948.

Școala *iezuților* a devenit în 1696 *gimnaziu inferior romano-catolic* și a fost condusă de membrii ordinului până în 1773, fiind preluată de *franciscanii conventuali*, în a căror grijă s-a aflat până în 1789. Institutul a devenit în 1852 *gimnaziu inferior*, în 1868 *gimnaziu*, iar în 1879 *gimnaziu superior*, funcționând cu acest rang până în 1919 ca școală confesională (Zimándy, 1882 ; *Monitorul Oficial* 177/3 august 1948).

În interesul școlilor greco-catolice, românești și ruse, episcopul Andrei Bacinschi a deschis *școlile normale* de la Baia Mare și Câmpulung la Tisa (Kosáry, 1996).

Statistică completă

În anul 1948, prin Decretul nr. 176 toate școlile confesionale au fost naționalizate. Cu această ocazie – din toate școlile confesionale din Transilvania, numeric – au fost trecute în proprietatea statului următoarele școli :

- Biserica Ortodoxă Română : două școli normale, patru licee teoretice, cinci școli primare ;
- Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică : cinci școli normale, trei licee teoretice, un liceu industrial, un liceu comercial, o școală de gospodărie pentru fete, șase școli primare, o grădiniță ;
- Biserica Romano-Catolică : cinci școli normale, un institut pedagogic de formare a educatorilor de grădiniță, 23 de licee teoretice, 19 gimnazii, două licee industriale, un liceu comercial, o școală economică, o școală confesională de economie casnică, o școală confesională de fete de perfecționare, 388 de școli primare, 40 de grădinițe ;
- Biserica Evanghelică CA (Luterană) din România : trei școli normale, cinci licee teoretice, patru gimnazii, un liceu comercial, un liceu industrial, 148 de școli primare, 26 de grădinițe ;
- Biserica Reformată din România : două școli normale, nouă licee teoretice, patru gimnazii, un liceu comercial, 494 de școli primare, două grădinițe ;
- Biserica Unitariană din Transilvania : trei licee teoretice, 27 de școli primare ;
- Federația Comunităților Evreiești din România : patru licee teoretice, un liceu industrial, 11 școli primare, două grădinițe.

Concluzii

În concluzie, în urma analizei realizate se poate afirma că, prin multitudinea de școli teologice, Bisericile istorice românești au contribuit la schimbări de mentalitate, generând un set de valori și de comportamente care au adus un plus de valoare societății. O formare de calitate presupune o introducere gradată în etosul grupului de apartenență, în cunoașterea, reprezentările și imaginarul lui. Se poate remarca faptul că învățarea în școlile confesionale s-a făcut în limba proprie fiecărei etnii, contribuindu-se astfel la conturarea și conștientizarea identității personale a elevului, la asumarea și recunoașterea ei, iar mai apoi la recunoașterea și prețuirea valorilor comunității din care acesta face parte. În cadrul acestor școli, s-a promovat un alt mod de raportare la realitățile imediate, cei care studiau aici având posibilitatea de a face cunoștință cu universul realităților transcendente. Totodată școlile teologice au fost punctul de pornire al dezvoltării culturale românești, în cadrul lor luând naștere unele dintre cele mai valoroase opere de patrimoniu cultural. Școlile confesionale au fost centre de promovare și de răspândire a unui anumit tip de imagine, care s-a impregnat adânc în memoria colectivă datorită instrumentarului didactic specific acestui mediu de formare intelectuală.